

LOVDATA

TOSL-2022-186588 – TOSL-2023-23178

Instans	Oslo tingrett – Dom
Dato	2024-03-04
Publisert	TOSL-2022-186588 – TOSL-2023-23178
Stikkord	Trossamfunn. Statstilskudd. Registrering. Religionsfrihet. Trossamfunnsloven § 6 , jf. § 2 og § 4 . Grunnloven § 16 . EMK art. 9 , 11 og 14 .
Sammendrag	Saken gjaldt to søksmål fra trossamfunnet Jehovas vitner om statens vedtak om nekting av statstilskudd og avslag på søknad om registrering etter trossamfunnsloven. Retten kom til at vilkårene for å nekte Jehovas vitner statstilskudd og registrering etter trossamfunnsloven var oppfylt. Forskjellsbehandlingen hadde et lovlig formål og en objektiv og rimelig begrunnelse. (Sammendrag ved Lovdata.) Henvisninger: Grunnlova (nynorsk) (1814) §16 Menneskerettsloven (1999) EMKN A9, EMKN A11, EMKN A14 Trossamfunnsloven (2020) §2, §4, §6
Saksgang	Oslo tingrett TOSL-2022-186588 og TOSL-2023-023178 (22-186588TVI-TOSL/03 og 23-023178TVI-TOSL/03). Om rettskraft
Parter	Jehovas vitner (advokat Anders Christian Stray Ryssdal, advokat Kristian Foss Aalmo, advokat Anders Takvam Rekve og advokat René Stub-Christiansen) mot Staten v/Barne- og familiedepartementet (advokat Liv Inger Gjone Gabrielsen og advokat Kristin Hallsjø Aarvik).
Forfatter	Tingrettsdommer Ole Kristen Øverberg.
Henvisninger i teksten	Grunnlova (nynorsk) (1814) §98, §101, §104, §113 Lov om trdomssamfunn og ymist anna (1969) Ekteskapsloven (1991) Menneskerettsloven (1999) §2, §3, EMKN A8, EMKN P1 A1, SPN A18, BKN A3, BKN A14, BKN A19 Tvisteloven (2005) §15-6, §15-7, §19-4, §20-2, §20-5 Offentleglova (2006) Likestillings- og diskrimineringsloven (2017) Trossamfunnsloven (2020) §5, §11, kap1, kap2, kap4 Trossamfunnsforskriften (2020) §4, §6, §11

1 Fremstilling av saken

1.1 Twisten i et nøtteskall

To søksmål fra trossamfunnet Jehovas vitner mot staten ved Barne- og familiedepartementet er forent til felles behandling, jf. tvisteloven § 15-6.

Det ene søksmålet gjelder 1) Barne- og familiedepartementets vedtak i klagesak 30. september 2022 om nekting av statstilskudd for 2021, jf. lov 24. april 2020 nr. 31 om tros- og livssynssamfunn (trossamfunnsloven), 2) Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak 7. november 2023 om nekting av statstilskudd for 2022 og 3) Statsforvalterens vedtak 7. november 2023 om avvisning av krav om statstilskudd for 2023. Det andre søksmålet gjelder Statsforvalterens vedtak 22. desember 2022 om avslag på søknad om registrering etter samme lov.

Statstilskudd og registrering er nektet med grunnlag i at Jehovas vitner alvorlig krenker andres rettigheter og friheter, jf. trossamfunnsloven § 6, jf. §§ 2 og 4. Staten hevder at Jehovas vitner hindrer retten til fri utmelding, og utsetter dømte barn for psykisk vold og negativ sosial kontroll. Dette anføres å være virkninger av en religiøst motivert praksis som går ut på at ingen i menighetene skal ha kontakt med tidligere

medlemmer som er ekskludert (utstøtt) eller som har trukket seg. Etter statens syn krenkes barns rettigheter også ved en annen praksis som gjelder for udøpte mindreårige som har status som forkynnere. Dersom de begår en alvorlig synd, kan de som udøpte ikke bli utstøtt, men de risikerer utestengning og sosial isolasjon fra fellesskapet i menigheten – fordi ordningen er at man skal være forsiktige med å omgås barnet.

Jehovas vitner hevder at staten har en uriktig forståelse av den religiøse praksisen, og at vilkårene for å nekte statstilskudd og registrering uansett ikke er oppfylt. Jehovas vitner har nedlagt påstand om at vedtakene er ugyldige, og at de har krav på å være registrert som trossamfunn, samt erstatning eller etterbetaling for de årene statstilskudd er uteblitt.

Staten ber om å bli frifunnet.

1.2 Kort om Jehovas vitner

Jehovas vitner er et internasjonalt trossamfunn som ble etablert i USA i 1870-årene. De opplyser å ha om lag 12 000 medlemmer fordelt på 162 menigheter i Norge, og at det er over 8,8 millioner Jehovas vitner fordelt på 118 177 menigheter på verdensbasis.

Den religiøse læren og organiseringen av menigheter er lik over hele verden.

Det er først ved dåp at man blir et Jehovas vitne og får status som medlem. En gjennomsnittlig menighet har 75 medlemmer. I hver menighet er det et eldsteråd som fører tilsyn med menigheten. Omkring 20 menigheter utgjør en krets. Menighetene får periodiske besøk av reisende eldste, som kalles kretstilsynsmenn. De utnevner eldste, som i Norge utgjør om lag 1300 menn.

Jehovas vitner har åpne menighetsmøter to ganger i uken, hvor så å si alle i menigheten er til stede. Det arrangeres regelmessige kretsstevner og regionale stevner. Dåp skjer ofte i forbindelse med slike stevner. Medlemmene bruker mye tid på forkynning, fra hus til hus og på steder hvor mennesker ferdes og samles.

Avdelingskontoret i [sted] i Danmark fører tilsyn med Danmark, Island, Norge og Sverige.

Et styrende råd som består av ni menn, og som arbeider ved hovedkontoret i Warwick i staten New York, sørger for bibelsk veiledning og undervisning. Publikasjoner ledes av rådet.

Jehovas vitner ble registrert som et trossamfunn i Norge etter den forrige trossamfunnsloven i 1985 og har hatt vigselfrett siden 1986. Medlemstallet er stabilt. I 2020 fikk Jehovas vitner statstilskudd for 12 648 medlemmer, og i 2022 var det 12 639 tellende medlemmer.

1.3 Vedtakene om nekting av statstilskudd og registrering

Jehovas vitner fremmet 26. februar 2021 krav om statstilskudd for 12 727 medlemmer. Kort tid etterpå mottok Barne- og familiedepartementet brev fra A, som er et tidligere medlem i Jehovas vitner. Han kommenterte at et brev fra Jehovas vitner 4. mars 2021 gir et feilaktig bilde av to forhold ved trossamfunnet; praksisen med å sky ekskluderte og dåp av barn. Om det første skrev han:

Det er helt riktig at vitnene lærer at familiebåndene innenfor et ekteskap ikke opphører hvis en av ektefellene blir ekskludert. Men det som ikke sies, er at alle familiebånd utenfor ekteskapet opphører. Hvis for eksempel en ungdom blir ekskludert, så må han bli skydd av hele sin familie, unntatt av de som bor i samme husstand. Hvis en bestefar fortsetter å besøke sitt ekskluderte barnebarn, vil bestefaren selv bli ekskludert. Det er så strengt at hvis den ekskluderte ringer til sin bestefar, og bestefaren ser hans nummer på skjermen, har han ikke lov til å svare på telefonen.

Om dåp av barn, fremhevet han at svært få er psykisk modne nok til fullt ut å forstå hva de gjør. På grunn av sin umodenhet kan de begå alvorlige synder og bli ekskludert. Når de vokser opp kan de også få ønske om å forlate menigheten. Han bemerket også at en utmeldelse vil innebære at man behandles på samme måte som en som er ekskludert. Man blir skydd av alle vitner, unntatt av dem som bor i samme husstand.

Departementet videresendte henvendelsen til Statsforvalteren i Oslo og Viken, som opprettet en undersøkelsessak. Den endte med at Statsforvalteren 27. januar 2022 vedtok å nekte Jehovas vitner statstilskudd for 2021, jf. trossamfunnsloven §§ 6 og 2, jf. trossamfunnsforskriften § 11 første ledd bokstav a) og d).

Statsforvalteren viste til at Jehovas vitner var tydelige på at medlemmer ikke skal ha kontakt med de som er ekskludert og utmeldt fra trossamfunnet. Statsforvalteren la til grunn at praksisen kan føre til at medlemmene føler seg presset til å bli værende i trossamfunnet. Den ble dermed ansett å være en hindring for medlemmenes rett til fri utmelding og i strid med trossamfunnsloven § 2 andre ledd.

Det ble også lagt til grunn at eksklusjon av dømte mindreårige medlemmer var å anse som negativ sosial kontroll og en krenkelse av barns rettigheter etter trossamfunnsloven § 6 første ledd. Videre ble det lagt vekt på at barn som ikke ennå er døpt kan få status som «udøpt forkynner», og at barn med denne statusen risikerer utestengelse fra fellesskapet i menigheten dersom de begår en alvorlig synd. Barnet blir ikke ekskludert, men menigheten får beskjed om at de skal være forsiktige med å omgås barnet. Statsforvalteren vurderte at også denne praksisen skal regnes som negativ sosial kontroll, og at den sosiale isolasjonen er en form for straff mot barnet. Statsforvalteren anså forholdene som alvorlige og forsettlig. Tilskuddet ble derfor nektet i sin helhet.

Etter klage fra Jehovas vitner, stadfestet Barne- og familiedepartementet 30. september 2022 vedtaket om å nekte statstilskudd for 2021. Departementet kom til at barns rettigheter krenkes av eksklusjonspraksisen overfor dømte barn, og at dette alene er nok til å nekte tilskudd etter trossamfunnsloven § 6 første ledd. Det var derfor ikke nødvendig å vurdere om den også er i strid med § 2 andre ledd om fri utmelding. Eksklusjonspraksisen ble vurdert å være systematisk, vedvarende og forsettlig, og en integrert del av Jehovas vitners lære. Tilskudd ble derfor nektet fullt ut, jf. trossamfunnsforskriften § 11 fjerde ledd.

Statsforvalteren traff 22. desember 2022 vedtak om å trekke tilbake registreringen av Jehovas vitner, jf. trossamfunnsloven § 4 tredje ledd, jf. § 6, jf. trossamfunnsforskriften § 6 første ledd. Søknaden fra Jehovas vitner om registrering etter den nye trossamfunnsloven ble samtidig avslått, jf. trossamfunnsloven § 4 tredje ledd, jf. trossamfunnsforskriften § 4 fjerde ledd. Statstilskudd for 2022 ble nektet i vedtak fra Statsforvalteren 7. november 2023. Vedtakene er i likhet med vedtaket 27. januar 2022 begrunnet i krenkelser av retten til fri utmelding og barns rettigheter. Krav om tilskudd for 2023 ble avvist i et annet vedtak fra Statsforvalteren 7. november 2023. Det er her vist til at det er kun registrerte tros- og livssynssamfunn som kan kreve tilskudd fra staten, jf. trossamfunnsloven § 5. Disse vedtakene er ikke påklaget til Barne- og familiedepartementet.

1.4 Rettsprosessen

Jehovas vitner reiste søksmål om statstilskudd 21. desember 2022 og registrering 10. februar 2023.

Saken har vært bredt anlagt fra partene.

Under saksforberedelsen har det vært tre planmøter. Flere tvister om bevis har blitt avgjort ved kjennelse.

Hovedforhandling ble holdt over ni rettsdager fra mandag 8. til fredag 19. januar 2024. The European Association of Jehovah's Witnesses møtte som partshjelper for Jehovas vitner, jf. tvisteloven § 15-7. Foreningen holdt et muntlig innlegg i forbindelse med prosedyren til Jehovas vitner.

Retten har hørt forklaringer fra Kåre Sæterhaug, som var partsrepresentant for Jehovas vitner, og 27 vitner. Det er ført skriftlige bevis fra to digitale faktiske utdrag som omfatter 4000 sider. Fem juridiske utdrag utgjør 9400 sider. Disposisjonene for saksfremstillingene og prosedyrene er på til sammen 270 sider.

2 Partenes syn

2.1 Jehovas vitner

Jehovas vitner har i korte trekk gjort gjeldende:

Vedtakene om nektelse av statstilskudd og registrering er ugyldige

Statens forståelse av den religiøse praksisen bygger i hovedsak på egen tolkning av religiøse tekster. Dette er å overskride en forbudt grense. Religiøse spørsmål, som forholdet til ekskluderte og utmeldte, kan ikke gjøres til gjenstand for overprøving av myndigheter og domstoler, jf. HR-2022-883-A avsnitt 57 og 58. For øvrig

består statens grunnlag av fragmenterte historier og observasjoner fra misfornøyde tidligere medlemmer.

Eksklusjonspraksisen er ikke slik vedtakene forutsetter. Det er ikke bevist at det foreligger en skadelig «praksis» med eksklusjon av mindreårige eller en skadelig «praksis» som hindrer retten til fri utmelding.

Det enkelte medlem avgjør selv hvordan man ut fra bibelske prinsipper forholder seg til ekskluderte og utmeldte bekjentskaper og familiemedlemmer. Å unngå kontakt beskytter mot uønsket påvirkning, og det kan hjelpe den det gjelder med å få tilbake et godt forhold til Jehova (Gud). Like klart er det at familiebånd består, og at ekteskapet er hellig. Det er også en bibelsk og moralsk forpliktelse å hjelpe familiemedlemmer i alle aldre dersom de har utfordringer med å ta vare på seg selv, økonomisk eller fysisk. Forpliktelsen er enda tydeligere overfor mindreårige.

Bevisførselen har vist at det ikke finner sted noen endring i forhold mellom foreldre og ekskluderte barn som bor hjemme, eller mellom søsken som er døpt og ekskluderte som bor hjemme. Familiebåndene brytes ellers ikke – heller ikke for voksne.

Videre hviler vedtakene på en uriktig tolkning av og subsumsjon under trossamfunnsloven § 6, jf. § 2.

Selv om det forutsettes at staten har rett i sin forståelse av eksklusjonspraksisen, og at det er tungt å melde seg ut, vil dette likevel ikke kunne forsvare vedtakene. Det kreves noe langt mer for å oppfylle vilkårene i loven.

Staten har oversett betydningen av at den religiøse myndighetsalder er 15 år og at et trossamfunn selv har rett til å fastsette vilkår for medlemskap. Vilråene i trossamfunnsloven § 6 må tolkes i lys av legalitetsprinsippet – lovtekstens vilkår kan ikke uthules ved henvisning til begrepet «negativ sosial kontroll».

Det er også sett bort fra vesentlige forhold knyttet til Jehovas vitners dåpspraksis. Selv om det ikke er noen nedre aldersgrense for når barn kan døpes, er det et krav om modenhet. Det innebærer at svært få barn kan bli ekskludert.

Eksklusjon er en alvorlig sak, og utmelding kan føre til isolasjon og tap av relasjoner. Det er imidlertid ikke bevist at det er handlingsmønstre hos Jehovas vitner som gir grunn til å konkludere med at dømte eller udømte barn utsettes for psykisk vold eller negativ sosial kontroll, eller at fri utmelding hindres. Om enkeltpersoner har opplevd noe som går utover Jehovas vitners lære, er ikke det relevant for spørsmålet om trossamfunnets registrering og rett til tilskudd.

Endelig er vedtakene ugyldige fordi virkningene krenker en rekke bestemmelser i Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) og Grunnloven.

EMK artikkel 9 og Grunnloven § 16 verner om det enkelte trossamfunns rett til å bestemme over egen religiøs praksis. Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) har lagt til grunn at nektelse av registrering utgjør et inngrep etter konvensjonsbestemmelsen. Det samme må gjelde dersom et trossamfunn mister sin status som offentlig registrert trossamfunn, fordi man ikke ser positivt på deler av samfunnets praksis.

Bestemmelsene verner også det enkelte medlemmets religionsfrihet. Å delta eller ikke å delta i trossamfunnet ligger innenfor enkeltindividets personlige autonomi. Religionsfriheten er derfor ikke krenket av eksklusjonspraksisen. Staten har unnlatt å tolke trossamfunnsloven opp mot foreldres rett til å oppdra egne barn i samsvar med sin tro og overbevisning. Det er heller ikke tatt hensyn til barn og unges religionsfrihet, herunder deres rett til å treffe avgjørelser og medvirke i forhold som gjelder utøvelse av tro og livssyn.

EMK artikkel 11 og Grunnloven § 101 verner om forenings- og forsamlingsfriheten. Gjennom vedtakene legges det føringer for hvilke regler et trossamfunn skal ha. Dette undergraver retten til fritt å danne et trossamfunn.

Vilkårene for å gjøre inngrep i religionsfriheten og forsamlingsfriheten er ikke oppfylt. Det skal mye til for at staten skal kunne gripe inn i et trossamfunns religiøse lære, praksis og interne anliggende. Vedtakene verner ingen andres rettigheter og er heller ikke nødvendig i et demokratisk samfunn. Det foreligger ikke et tilstrekkelig pressende eller samfunnsmessig behov for inngrepene som er gjort, og de er ikke egnet til å nå formålet. Tap av registrering og statstilskudd vil ikke føre til noen endring i Jehovas vitners religiøse praktiseringer.

I tillegg utgjør statens handlinger et brudd på saksøkers «legitime forventning» om å fortsette å motta statstilskudd som før, i strid med EMK første tilleggsprotokoll, artikkel 1.

Vedtakene utgjør uansett en usaklig forskjellsbehandling, jf. EMK artikkel 14, jf. artikkel 9 og 11 samt EMK første tilleggsprotokoll, artikkel 1. Jehovas vitner og et annet mindre trossamfunn er de eneste av om lag 700 registrerte trossamfunn i Norge som er nektet statstilskudd.

Krav om erstatning eller etterbetaling, samt registrering

Dersom retten fastslår at vedtakene om nektelse av statsstøtte er ugyldige, kreves det erstatning på objektivt grunnlag. Det er sikker rett at statlige organer kan være erstatningsansvarlige for ugyldige vedtak der «særlige hensyn» gjør seg gjeldende. I alle tilfelle utgjør erstatning en nødvendig reparasjon for konvensjonsbrudd.

Subsidiært kreves det etterbetaling av statsstøtte. Det er adgang til å slå dette fast ved dom dersom noen utvilsomt har krav på det, jf. Rt-2000-452.

Jehovas vitner har også krav på å være registrert, både etter trossamfunnsloven § 4 og direkte etter EMK.

Påstand

Jehovas vitner har nedlagt slik påstand:

1. Staten v/Barne- og familiedepartementets vedtak av 30. september 2022 om nekting av statstilskudd for 2021 er ugyldig.
2. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak 7. november 2023 om nekting av statstilskudd for 2022 er ugyldig.
3. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak 7. november 2023 om avvisning av krav om statstilskudd for 2023 er ugyldig.
4. Prinsipalt:
Jehovas vitner har krav på erstatning fra staten for manglende statstilskudd for årene 2021, 2022 og 2023, inkl. renter.
Subsidiært:
Jehovas vitner har krav på å få statstilskudd for årene 2021, 2022 og 2023, inkl. renter, etterbetalt.
5. Statsforvalteren i Oslo og Vikens vedtak av 22. desember 2022 om nekting av registrering er ugyldig.
6. Jehovas vitner har krav på å være offentlig registrert som trossamfunn.
7. Jehovas vitner tilkjennes sakens omkostninger.

2.2 Staten ved Barne- og familiedepartementet

Staten har i korte trekk gjort gjeldende:

Vedtakene er gyldige

Sakens kjerne er at en religiøst motivert praksis om eksklusjon og behandling av de som forlater trossamfunnet ikke kan gå foran grunnleggende normer i samfunnet.

De rettslige spørsmålene er om praksisen rammes av trossamfunnsloven § 6 og om den er i strid med eller vernet av menneskerettighetene.

Det foreligger to forhold som gir selvstendige og tilstrekkelige grunnlag for å nekte Jehovas vitner tilskudd og registrering, jf. trossamfunnsloven § 6, jf. § 4.

For det første innebærer Jehovas vitners praksis om å unngå kontakt med tidligere medlemmer at trossamfunnet hindrer retten til fri utmelding, i strid med trossamfunnsloven § 2, EMK artikkel 9, Grunnloven § 16 og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 18.

For det andre innebærer praksisen også en krenkelse av barns rettigheter. Mindreårige som er døpt kan ekskluderes på lik linje med voksne, og mindreårige som forut for dåpen har status som «udøpte forkynnere» kan utestenges fra sosial omgang dersom den mindreårige begår handlinger som i trossamfunnet anses som en alvorlig synd. Lovgiver har i forarbeidene til trossamfunnsloven uttrykkelig nevnt «negativ sosial kontroll som retter seg mot barn» og «psykisk vold» overfor barn som forhold som skal omfattes av trossamfunnsloven § 6. At slike forhold utgjør en krenkelse av barns rettigheter, har også støtte i Barnekonvensjonen artikkel 19, som gir barn rett til frihet fra alle former for vold. I Barnekomiteens generelle kommentar til bestemmelsen nevnes blant annet isolasjon som et eksempel på psykisk vold (General comment no. 13 (2011)).

Hvorvidt Jehovas vitner er registrert etter trossamfunnsloven eller ikke, har ingen betydning for trossamfunnets status som juridisk person og selvstendig rettssubjekt eller for om Jehovas vitner er å anse som et trossamfunn. Det er på det rene at Jehovas vitner fortsatt er et trossamfunn etter definisjonen i trossamfunnsloven § 2 og dermed er omfattet både av kapittel 1 og kapittel 4 i loven. Det har med andre ord ikke skjedd noen «avskilting» av trossamfunnet som sådan. Virkningen av å nektes registrering etter trossamfunnsloven, er kun at Jehovas vitner ikke kan søke om tilskudd fra år til år, og at Jehovas vitner ikke kan tildeles vigselsrett.

Vedtakene er ikke i strid med EMK eller korresponderende grunnlovsbestemmelser.

EMK artikkel 9 pålegger i utgangspunktet ikke staten en positiv plikt til å gi tros- eller livssynssamfunn statstilskudd eller vigselsrett. Dersom vedtakene likevel anses å innebære et inngrep i religionsfriheten, må det ses hen til at det har skjedd på et som et område som i utgangspunktet nyter et begrenset vern under konvensjonen.

Uansett er inngrepet tillatt etter EMK artikkel 9 annet ledd. Vedtakene har hjemmel i trossamfunnsloven og forfølger et legitimt formål i form av beskyttelse av «offentlig orden» og «andres rettigheter og friheter». De oppfyller også kravet om å være «nødvendig i et demokratisk samfunn», ved å bygge på en rimelig avveining av de ulike interessene som gjør seg gjeldende i saken.

Vedtakene er ikke et brudd på statens plikt til å opptre nøytralt og upartisk i møte med ulike religioner og livssyn. Staten har verken tatt stilling til Jehovas vitners interne organisering, uttalt seg om hva som er «rett lære» fra et religiøst perspektiv eller tatt side med eventuelle ulike retninger innenfor Jehovas vitner. Statens plikt til å opptre nøytralt innebærer ikke at staten aldri har adgang til å reagere overfor praksiser i regi av et trossamfunn.

Vedtakene innebærer heller ingen krenkelse av foreningsfriheten, jf. EMK artikkel 11 og Grunnloven § 101. Jehovas vitner er fremdeles et selvstendig rettssubjekt med frihet til å styre seg selv, selv om trossamfunnet ikke er registrert. Det er ikke opplagt at det foreligger noe inngrep. Uansett mener staten at inngrepet er foreskrevet i lov, begrunnet i et legitimt formål og nødvendig i et demokratisk samfunn, og at inngrepet dermed ikke utgjør noen krenkelse, jf. EMK artikkel 11 annet ledd.

Vedtakene innebærer heller ikke diskriminering i strid med EMK artikkel 14, sammenholdt med artikkel 9 og/eller 11.

Det følger av EMDs praksis at stater har adgang til å etablere ordninger der trossamfunn kan søke om en bestemt status som gir bestemte privilegier. For at en slik ordning ikke skal krenke EMK artikkel 14, følger det også av EMDs praksis at staten må sikre at alle trossamfunn gis en rimelig mulighet til søke om denne statusen og se til at kriteriene anvendes på en ikke-diskriminerende måte. Etter statens syn er disse vilkårene oppfylt. Kriteriene i trossamfunnsloven er objektivt utformet, og det legges opp til lik behandling av trossamfunn i sammenlignbare situasjoner. Ethvert samfunn som begår, oppfordrer til eller støtter forhold som nevnt i trossamfunnsloven § 6 første ledd, vil kunne nektes statstilskudd. Disse samfunnene kan også bli fratatt en tidligere gitt registrering eller bli nektet en ny registrering etter trossamfunnsloven § 4 tredje ledd. Vedtakene er uansett saklige og forholdsmessige.

Det er ikke grunnlag for erstatning på objektivt grunnlag

Det offentlige har ikke et objektivt ansvar for eventuell ulovhjemlet myndighetsutøvelse. Objektivt ansvar forutsetter at det foreligger særlige hensyn som oppveier for de hensyn som kan bli skadelidende ved et objektivt ansvar på det aktuelle området. Staten er ikke enig i at det foreligger slike særlige hensyn i saken.

Kravene om etterbetaling og registrering må avvises

Dersom ett eller flere av vedtakene i saken kjennes ugyldige, må forvaltningen vurdere saken på nytt og treffe nye vedtak. De nevnte kravene innebærer at det legges føringer på innholdet i de nye vedtakene, noe som innebærer at det avsies dom for realiteten. Krav om realitetsdom skal som den klare hovedregel avvises.

Påstand

Staten har nedlagt slik påstand:

1. Kravet i Jehovas vitners påstandspunkt 6 og kravet i subsidiært påstandspunkt 4 avvises.
2. For øvrig frifinnes staten v/Barne- og familiedepartementet.

Subsidiært:

1. Staten v/Barne- og familiedepartementet frifinnes.

I begge tilfeller:

2. Staten v/Barne- og familiedepartementet tilkjennes sakskostnader.

3 Rettens vurdering

3.1 Eksklusjonspraksisen i Jehovas vitner

Store Norske Leksikon er et nettbasert oppslagsverk som er eid av en forening hvor alle norske universiteter og flere andre kunnskapsorganisasjoner er medlemmer. Fagansvarlig for leksikonets del om kristne trossamfunn er professor (emeritus) i kirkehistorie Tarald Rasmussen. Om Jehovas vitner og eksklusjon, hvor han er en av forfatterne, står det:

Eksklusjon eller «utstøtelse» er ifølge Jehovas vitner nødvendig dersom et medlem av menigheten tar avstand fra vitnenes lære eller gjentatte ganger bryter med Guds bud uten å angre. De argumenterer med at det også var slik i de første kristne menighetene. De viser også til 2. Johannesbrev (7-11), som handler om at de som forfører og lærer galt, ikke skal ønskes velkommen. De som likevel gjør det, blir medskyldige i de onde gjerningene. Videre viser de til 1. Korinterbrev (5,9-15), om at alle må forsvare det som er rett, og vil bli stilt for Guds domstol.

Praksisen er omstridt og blir kritisert av dem som står utenfor menigheten, da eksklusjon også medfører at ingen i menigheten kan ha kontakt med den ekskluderte. Også barn, søsken og foreldre oppmuntres til å unngå kontakt med et utstøtt familiemedlem som ikke bor under samme tak som dem selv, unntatt i spesielle situasjoner som for eksempel arveoppgjør. En familie er ikke direkte pålagt å kaste ut en utstøtt som de bodde sammen med fra før, og triviell dagligdags samhandling kan fortsette, men alt åndelig fellesskap skal unngås. Straks den utstøtte eventuelt flytter ut, blir familiemedlemmene oppmuntret til å bryte kontakten helt.

Et medlem som ikke blir aktivt utstøtt, men som selv beslutter å forlate Jehovas vitner, blir behandlet på samme måte som de som blir ekskludert på grunn av «synd» og manglende anger. Praksisen gjør det vanskelig å bryte med Jehovas vitner, fordi man blir sosialt isolert fra dem man før sto nær. Dette virker i seg selv sterkt disiplinerende, da de som opponerer eller går andre veier, uten å vise anger, risikerer eksklusjon med påfølgende sosial isolasjon. De som ikke lenger tror, forsøker i noen tilfeller å trekke seg gradvis ut og bli inaktive heller enn å uttrykkelig forkaste sitt medlemskap i Jehovas vitner, slik at menighetens medlemmer ikke skal bli pålagt å direkte sky dem...

Retten legger til grunn at dette er en korrekt sammenfatning av hovedtrekkene i det som kan betegnes som eksklusjonspraksisen til Jehovas vitner.

Det er i tråd med hvordan retningslinjene og praksisen ble forstått av Høyesterett i HR-2022-883-A. I den saken var det reist søksmål om gyldigheten av et eksklusjonsvedtak. Saksøkeren var en kvinne født i 1971. Hun ble døpt som Jehovas vitne i 1987. Frem til 2018 var hun tilknyttet en menighet i trossamfunnet. Hennes

mor og barn var også medlemmer i Jehovas vitner og tilhørte samme menighet som henne. Hun var tidligere gift med et medlem, men ble separert i 2016 og skilt i 2018.

Høyesterett beskrev konsekvensene for henne av at hun er ekskludert fra Jehovas vitner slik:

(49) For Høyesterett er det fremlagt en redegjørelse fra Jehovas vitner med tittelen «Hvorfor eksklusjon er en kjærlig ordning». Her heter det blant annet:

«Familiemedlemmer kan vise menigheten og den ekskluderte kjærlighet ved å respektere avgjørelsen om eksklusjon. ...

Alle i menigheten kan vise kjærlighet basert på prinsipper ved ikke å ha kontakt med og snakke med den ekskluderte. ... På den måten får den tukten Jehova har gitt ham gjennom de eldste, større effekt. De kan dessuten vise den ekskludertes familie ekstra kjærlighet og oppmerksomhet. Familien føler stor smerte og må ikke få følelsen av at også de er utelukket fra samvær med brødrene og søstrene.»

(50) Det beskrives altså en form for «kjærlighet» som går ut på at familiemedlemmer, også de aller nærmeste, som barn og foreldre, skal unngå å ha kontakt med en person som er ekskludert.

(51) Statsforvalteren i Oslo og Viken besluttet 27. januar 2022 å nekte Jehovas vitner statstilskudd for 2021. Vedtaket bygger blant annet på at trossamfunnet har en praksis som er en hindring for medlemmenes rett til fri utmelding. I vedtaket, som er påklaget, uttaler Statsforvalteren, etter å ha gjennomgått beskrivelser gitt av Jehovas vitner, blant annet:

«Konsekvensen ved å forlate menigheten er at vedkommende ikke lenger får ha kontakt med familie og venner i menigheten. Trossamfunnet er tydelige på at medlemmer ikke skal ha kontakt med ekskluderte medlemmer. Som vi ser i avsnittet over gjelder også dette for medlemmer som har trukket seg. Denne praksisen kan medføre at medlemmene føler seg presset til å bli værende i trossamfunnet.»

(52) A har forklart at hun har mistet nærmest all kontakt med familie og venner innenfor menigheten som følge av eksklusjonen. Ut fra det jeg har påpekt, er dette i samsvar med de retningslinjene som Jehovas vitner praktiserer. Det er dermed ikke tvilsomt at eksklusjonen har meget store personlige konsekvenser for A.

Retningslinjene følger også av andre publikasjoner fra Jehovas vitner, som kapittelet «Hvordan man bør behandle en som er ekskludert» i boken «Bevar dere selv i Guds kjærlighet», som er utgitt av Jehovas vitner. Der fremkommer det at også mindreårige kan være ekskludert. Partsrepresentanten for Jehovas vitner, Kåre Sæterhaug, bekreftet under hovedforhandlingen at teksten beskriver den grunnleggende veiledningen.

Til problemstillingen «Hva om en slektning blir ekskludert?» er det bemerket:

I et slikt tilfelle kan det nære båndet mellom familiemedlemmer utgjøre en virkelig lojalitetsprøve. Hvordan bør vi behandle en ekskludert slektning? Vi kan ikke her komme inn på enhver tenkelig situasjon, men vi skal se på to generelle situasjoner.

I noen tilfeller bor den ekskluderte fremdeles sammen med sin nærmeste familie. Ettersom eksklusjonen ikke betyr at familiebandene blir brutt, kan familiens normale aktiviteter i hverdagen fortsette. Men ved sin handlemåte har den ekskluderte valgt å bryte det åndelige båndet mellom seg og sin troende familie. Så lojale familiemedlemmer kan ikke lenger ha noe åndelig fellesskap med ham. Hvis den ekskluderte for eksempel er til stede når familien studerer Bibelen sammen, kan han ikke delta. Men hvis han er mindreårig, har foreldrene fremdeles ansvaret for å undervise og tukte ham. De kan derfor vise ham kjærlighet ved å lede et bibelstudium med ham. * – Ordspråkene 6: 20-22; 29: 17.

I andre tilfeller bor den ekskluderte slektningen et annet sted enn sin nærmeste familie. Selv om det kan være behov for å ha begrenset kontakt en sjelden gang for å ta hånd om nødvendige familiesaker, bør slik kontakt begrenses til et minimum. Lojale kristne familiemedlemmer leter ikke etter unnskyldninger for å ha kontakt med en ekskludert slektning som ikke bor hjemme. Deres lojalitet mot Jehova og hans organisasjon får dem i stedet til å støtte den bibelske ordningen med eksklusjon. Deres lojale handlemåte er til beste for overtrederen og kan hjelpe ham til å høste gagn av den tukten han har fått. * – Hebreerne 12: 11.

Et annet eksempel som belyser hvilken kontakt det skal være med nære familiemedlemmer som forlater trossamfunnet, er kortfilmen «Støtt lojalt Jehovas avgjørelser». I likhet med tekstene «Hvorfor eksklusjon er en kjærlig ordning» og «Hvordan man bør behandle en som er ekskludert», er den publisert på nettsiden til Jehovas vitner. Filmen viser en ung kvinne som blir ekskludert etter å ha innledet et intimt forhold til en mannlig kollega. Hun får beskjed av foreldrene om at hun må flytte ut av hjemmet, og at hun har negativ innflytelse på yngre søsken. Foreldrene lar være å besvare telefonanrop fra henne. Samtidig fortelles det med datterens stemme at foreldrene forsto at de måtte være lojale: «De hadde egentlig lyst til å hjelpe henne, men visste at dersom de hadde bare vært litt sammen med henne, bare for å høre hvordan hun hadde det, så hadde hun kanskje vært fornøyd med bare den lille dosen. Det kunne ha fått henne til å tenke at det ikke var nødvendig å komme tilbake til Jehova». Filmen avsluttes med at hun gjenopptas i Jehovas vitner, og har kontakt med foreldrene, etter å ha vært ekskludert i 15 år.

Det er enighet om at en person som velger å trekke seg fra trossamfunnet blir behandlet på samme måte som en som er ekskludert.

Jehovas vitner har gjort gjeldende at religiøse tekster – som de retten har referert fra – ikke kan brukes som bevis for å nekte statstilskudd og registrering, fordi det forutsetter en religiøs tolkning som ligger utenfor statens og rettens kompetanse. Det må antas at de mener det samme skal gjelde for en film som «Støtt lojalt Jehovas avgjørelser». Jehovas vitner har særlig vist til HR-2022-883-A avsnitt 58 som støtte for sitt syn. Der fastslår Høyesterett at et trossamfunns vurdering av religiøse spørsmål ikke kan prøves av domstolene.

Staten avviser at det er et slikt bevisforbud og mener at slike tekster er relevante i den grad det gir veiledning for hva som er praksis.

Retten er enig med staten.

I den nevnte dommen gjør Høyesterett selv en tolkning av teksten «Hvorfor eksklusjon er en kjærlig ordning», jf. avsnitt 49 og 50 (sitert ovenfor). Avsnitt 58 må leses i lys av at det var spørsmål om adgangen til domstolsprøving av trossamfunns eksklusjonsvedtak. Det er ingen tvil om at trossamfunn selv har den fulle rådighet over religiøse spørsmål forbundet med virksomheten, jf. avsnitt 57. I saken her skal ikke retten prøve trossamfunnets vurdering av religiøse spørsmål, men ta stilling til hva som er praksis og bedømme dette opp mot trossamfunnsloven og menneskerettsbestemmelser. Da må det være lov å legge vekt på materiale fra trossamfunnet som kan ha et religiøst innhold, jf. proposisjonen (forslaget) til Stortinget om vedtak av trossamfunnsloven (Prop. 130 L (2018–2019)) s. 193:

Reglene i lovforslaget §§ 4 og 6 forutsetter en vilje til åpenhet om indre forhold i tros- og livssynssamfunnene. Tros- og livssynssamfunn vil ikke kunne holde læredokumenter, liturgiske tekster, interne praksiser, rutiner og regelverk m.m. skjult for forvaltningen (og dermed heller ikke for offentligheten, jf. offentlighetsloven) når innholdet kan ha betydning for vurderingen av om samfunnet oppfyller registrerings- og tilskuddsvilkårene.

En motsatt konklusjon vil lett gjøre det urimelig vanskelig å vurdere om trossamfunnet krenker andres rettigheter og friheter.

Også bevisførselen for øvrig bekrefter at staten har lagt til grunn en riktig forståelse av eksklusjonspraksisen.

Under hovedforhandlingen ble det gitt vitneforklaringer fra 24 nåværende og tidligere medlemmer i Jehovas vitner. Det ga et klart bilde av at retningslinjene om å unngå kontakt med tidligere medlemmer er vel kjent i menighetene, at de tolkes bokstavelig og at de lojalt følges opp i praksis med få unntak og variasjoner.

Som eksempler har retten funnet det hensiktsmessig å gi sammenfatninger av forklaringene til 14 vitner. Fokus er på opplysningene som ble gitt om familieforhold, dåp og eksklusjonspraksisen. De syv første ble ført som vitner av Jehovas vitner, og de siste syv av staten.

B er 43 år og ble døpt som 15-åring. Før dåpen var hun kjent med læren om eksklusjon. Den innebærer at man ikke skal hilse på eller omgås ekskluderte og de som melder seg ut av Jehovas vitner. Hun var selv ekskludert en periode. Foreldrene og broren var Jehovas vitner. Hun hadde kontakt med dem av og til på telefon i eksklusjonsperioden. Broren, som bodde i samme by, ga henne skyss til møter i menigheten, og det var mer kontakt med foreldrene da hun ville bli gjenopptatt. Det var ingen kontakt med de andre i menigheten.

C er 74 år. Hun ble kjent med Jehovas vitner mens hun studerte i [land2]. Hun ble døpt tidlig i 20-årene uten å ha noen familiemedlemmer i trossamfunnet. Etter syv-åtte år var hun ekskludert i om lag ett år. Hun opplevde ikke noe press for å bli værende. Det var ingen kontakt med menigheten i eksklusjonsperioden. Eksklusjonspraksisen er kjent for alle som døpes. Den innebærer å ta avstand fra og unngå omgang med dem som blir ekskludert eller som ikke ønsker å være et Jehovas vitne.

D er 45 år og var 12 år da hun ble døpt. Ektemannen og flere andre i nær familie er Jehovas vitner. Hennes to eldste barn ble døpt da de var 16 og 17 år gamle. Hun ser på dåpen som et valg for livet. Praksisen er at man ikke skal ha kontakt med dem som er ekskludert.

E er 25 år og ble døpt som 16-åring. Hun var klar for å døpe seg, men kunne kanskje ha ventet ett år eller to. Foreldrene gikk fra hverandre da hun gikk i første klasse på barneskolen. Moren og en yngre bror er Jehovas vitner. Faren og storebroren er det ikke. Hun ble ekskludert da hun var 20-21 år, fordi hun ikke fulgte bibelens moralnormer. Hun visste veldig godt hva bibelens lære om eksklusjon innebærer, og opplever at ordningen gir mening. Kontakten med de eldste var trygg. Det var ingen kontakt med moren og den yngste broren i perioden hun var utstøtt. Etter to og ett halvt år ble hun gjenopptatt i en ny menighet i en annen by. Hun har gode kolleger og venner som ikke er Jehovas vitner.

F er 63 år. Hun vokste opp i Jehovas vitner og ble døpt som 15-åring. Hun har fem barn. To har valgt å bli døpt. Datteren som ble døpt som 17-åring, ble syv år senere ekskludert. Hun ble gjenopptatt som medlem etter om lag ett år. Datteren var veldig klar over hvordan man skulle forholde seg og tok ikke kontakt. Siden hun og datteren arbeidet samme sted var det nødvendig å ha en jobbrelasjon. Det var ikke privat kontakt, bortsett fra da datteren var syk.

G er 49 år og ble døpt som 19-åring. Senere ble foreldre og søsken Jehovas vitner. Da hun var 25 år trakk hun seg fra trossamfunnet. Det gjorde hun ved å skrive et brev. Det var ikke vanskelig. Hun var i TV-bransjen, det skjedde mye og hun levde ikke slik hun skulle. Hun kom tilbake til Jehovas vitner 15 år senere. Det var ingen forskjell i kontakten med foreldrene i perioden hun var ute av trossamfunnet. Hun synes ikke det var vanskelig å melde seg ut eller å komme tilbake.

H er 47 år. Hun ble døpt som 24-åring. Foreldrene og to brødre er ikke Jehovas vitner, men bestemoren var medlem. Hun er alenemor for to gutter på 15 og 17 år. Sønnene har ikke tatt standpunkt til om de vil døpe seg. Dersom de gjør det, og senere blir ekskludert eller trekker seg, så vil hun respektere «Jehovas vilje» om å ha minst mulig kontakt med dem. Barna forstår dette.

A er 83 år, og ble døpt som 18-åring. Han har vært heltidsforkynner i 15 år og har i flere år hatt status som eldste og kretstilsynsmann. Han ble ekskludert etter å ha utgitt en bok i 2019 som var kritisk til deler av den religiøse læren. Han regner seg selv som Jehovas vitne, selv om menigheten ikke gjør det.

Eksklusjonspraksisen innebærer at det er ingen kontakt med ekskluderte og de som har trukket seg. Det er unntak for situasjoner med samme husstand og hvor det er helt nødvendig å ha kontakt, som i juridiske spørsmål, jobbsammenheng og lignende. Formålet er å ryste personen så mye at de vil tilbake til menigheten, og da vil kontakt ødelegge. Det er rent tøv at det er opp til den enkelte. Alle er lydige mot Det styrende råd. Han mener at mange ønsker å melde seg ut, men at de ikke kan på grunn av eksklusjonspraksisen. Selv opplevde han at det ga en psykisk knekk, med noen dype depresjoner og selvmordstanker. Dersom udøpte forkynnere mister statusen blir de nok isolert og frosset ut. Andre foreldre vil isolere egne barn fra dem.

I er 41 år og var 15 år da hun ble døpt. Stort sett hele familien var Jehovas vitner. Før hun ble døpt var hun kjent med eksklusjonspraksisen. Hennes søskenbarn var ekskludert, og det var ingen kontakt med dem. Hun trodde ikke at det ville skje henne, og det var trygt i menigheten siden «harmageddon» snart skulle komme. Hun var aktiv i menigheten og var heltidsforkynner i flere år. Etter hun ble gift og fikk barn, var ektemannen utro med en venninne av henne. Både ektemannen og venninnen ble irettesatt i menigheten, men ble ikke ekskludert. Selv taklet hun ikke å være der. Det ble også samlivsbrudd. Som 29-åring var hun på byen for første gang og drakk seg full. De eldste skjønte at hun ikke levde slik hun burde, og fire måneder etter utroskapen ble hun ekskludert. Hun sto på bar bakke. Alle kuttet kontakten. Etter et par dager var vennelisten på Facebook helt tom. Hun forsøkte å ta livet sitt og hadde et kortere opphold på lukket avdeling. Da kom moren og hjalp henne. Hun tenkte etterpå at utroskapen var hennes egen feil, og at hun ikke ville føle seg så alene igjen.

Om lag et halvår etter eksklusjonen ble hun gjenopptatt som medlem. Hun opplevde da å bli overøst med kjærlighet i menigheten, men var likevel deprimert. I 2017 gikk hun ut av Jehovas vitner. I forkant hadde hun brukt et par år på å få et nettverk og gode kolleger, slik at hun ikke var helt alene. Det var skummelt, men likevel en stor lettelse. I etterkant har det ikke vært kontakt med familien, kun tekstmeldinger fra sin tidligere ektemann. Moren har sendt brev om at hun bare kan ha kontakt, dersom det er helt nødvendig. I mener det er slik normen er. Dåpen berører derfor livet mer enn å gifte seg. Som 15-åring har man ikke «peiling», og informasjonen man får er kontrollert og begrenset.

J er 46 år gammel. Han ble døpt som 17-åring, som en av de eldste i hans vennegjeng. De fleste ble døpt da de var 15-16 år, men noen var så unge som 12 og 14 år. Familien var Jehovas vitner. Han brukte mye tid på møter, og nettverket hans var i menighetene. Han visste om eksklusjonsreglene. Flere venner ble ekskludert. En av dem var en bestevenn på om lag 18 år, som ble helt borte fra «livet». Han så aldri for seg at dette kunne skje ham selv. Han var ganske aktiv i menigheten frem til 2014. Etter å ha vært inaktiv i fem-seks år ble han ekskludert i januar 2020. Moren, søsteren og den yngste broren tok da farvel med ham. Det var ikke noe ordentlig farvel fra faren. Bestemoren, som nå er død, var et unntak. De hadde kontakt. Hans inntrykk er at noen er hardere enn andre i praktiseringen av eksklusjonsordningen. Han har møtt foreldrene én gang. Da holdt de om hverandre og ville nesten ikke slippe. Etterpå har han ikke hørt noe, bortsett fra noen tekstmeldinger. Det har ikke vært noe kontakt med den yngre broren og søsteren. Den eldste broren har selv gått ut av Jehovas vitner. Han vet om flere som er papirmedlemmer eller som lever dobbeltliv fordi de ønsker å forlate Jehovas vitner, men som ikke orker på grunn av at man mister kontakten med familie.

K er 27 år og ble døpt som 13-åring. Da var eksklusjon ikke i hennes tanker. Hun var overbevist om at det var «her» hun skulle være. Det var mye snakk om at «slutten var nærme», og hun ønsket å komme til paradiset. Hun opplevde en trygg oppvekst i menigheten i [land1]. Det var ikke lov til å ha venner utenfor Jehovas vitner. Da hun var 17 år flyttet hun med foreldrene til Nord-Norge for å styrke en lokal menighet. Hun fikk en kjæreste. Det ledet til tre møter med tre av de eldste. Første gang fikk hun en advarsel, andre gang en irettesettelse og den tredje gangen ble hun ekskludert hjemme hos seg i nærvær av sine foreldre. Hun var da 18 år. Hun var livredd for å miste moren og opplevde det som å være i sin egen begravelse. Kjæresten var ikke døpt, men hadde foreldre i Jehovas vitner. Han slo opp med henne. Hun var på menighetsmøtet da det ble opplyst at hun ikke var medlem. Etterpå var hun som luft for de andre. Hun klarte ikke det psykiske hjemme, og prøvde å gå på møter, gi det en sjanse – for å få kontakt med moren, men hun mistet troen. Hun

hadde ingen utdanning, jobb eller penger. Hun fikk en ny kjæreste som var voldelig. Som 20-åring ble hun gitt diagnosen kompleks PTSD. Etter eksklusjonen har det ikke vært kontakt med foreldrene som bor i nabokommunen, bortsett fra at hun én gang har blitt kjørt til sykehuset.

L er 40 år og ble døpt som 11-åring. Det var tidlig. Hun ba om det selv. Det føltes riktig og hun ville gjøre familien stolt. Samtlige familiemedlemmer var med i Jehovas vitner. Vennene også. Det var en uskreven regel om ikke å omgås verdslige på fritiden. Som 14-åring ble hun ekskludert. Hun hadde fått en kjæreste i klassen og det ble begått såkalt «umoral». De eldste i menigheten fikk vite om det og hun ble innkalt til et møte i et domsutvalg. Hun bedyret at hun angret, men det var ikke nok. Hun følte seg helt knust, løp opp på rommet og gråt under dynen. Hun bet seg oppover armene. Hun tenkte at hun ville miste alt og at dersom Harmageddon kommer vil hun ikke overleve. Foreldrene kom på banen og det ble anket. Hun møtte et nytt utvalg eldste. Det var en fryktelig og fornedrende opplevelse, med ekstremt detaljerte spørsmål av seksuell karakter. Resultatet ble det samme. Utstøtelsen ble opprettholdt. Medlemmene kunne ikke hilse på henne og ved besøk hjemme måtte hun være på rommet. Hun prøvde å kontakte venninnene – hun visste at også andre hadde gjort gale ting, men de la på da hun ringte. Det ble slutt på kontakten med mormor, farmor, tante og onkel som hun var vant til å omgås nesten hver helg.

Familien sa ganske raskt at dette måtte være feil. Stefaren tok til motmæle. Han ble avsatt som eldste og utstøtt fordi han motarbeidet Jehovas vitner. Mormoren og hennes mann valgte å ha kontakt med henne. De ble også utstøtt. Eksklusjonsperioden varte en forholdsvis kort periode. Hun gikk på noen møter og skrev et brev der hun angret og ba om å bli gjenopptatt som medlem. Det ble hun etter å ha vært innkalt til et kort møte.

Hendelsene preget henne i ettertid. Da hun flyttet for å gå på videregående skole bodde hun alene. Hun opplevde å ha fått et stempel som ble værende. Det var fryktelig vanskelig. Hun var deprimert og gråt mye. Tidligere hadde hun vært skoleflink, men det «røk». En klasseforstander så at hun strevde og hjalp henne spesielt mye. Hun ble inaktiv i trossamfunnet og fikk kjæreste. Hun hadde variabel kontakt med foreldrene. De var i en egen prosess og gikk senere ut. Etter videregående skole fikk hun kontakt med dem. Som 18-19-åring ble hun ekskludert. Det gikk fint. Hun var jo ikke i menigheten. I dag er det kun mormoren som er medlem. Mormoren har vært «frem og tilbake» når det gjelder kontakt med henne. Nå sier mormoren at det har blitt opplyst på et møte at det er «strammet inn». Sist de hadde kontakt var for trekvart år siden. Det er ikke riktig at det er «fritt» hva medlemmene kan gjøre. Hun har fått bedre kontakt med de andre familiemedlemmene etter at de gikk ut av Jehovas vitner. Hun var ikke moden som 11-åring og ser på eksklusjon som russisk rulett. Hun har hørt om selvmord. Selv ble hun satt tilbake flere år. I dag er hun gift og har tatt høyere utdanning.

M er 49 år. Hun ble døpt rett før hun var 14 år. Foreldrene, bestemor og en del tanter og onkler var medlemmer. I oppveksten gikk hun på møter i menigheten tre ganger i uken og hadde det meste av nettverket der. De var en stor gjeng av jevnaldrende. Det var bare én av venninnene som ikke var med i Jehovas vitner. Fra hun var 12 år var hun aktiv forkynner. Det var ikke vanskelig. Det var bare å forholde seg til det som står i «boka». Eksklusjon visste hun om. Hun hadde sett utstøtelser i menigheten, men tenkte ikke at det kunne ramme henne. I ungdomstiden ble hun forelsket i en annen jente. Det valgte hun å holde hemmelig. Hun var redd for å dø i Harmageddon. De siste to årene på ungdomsskolen droppet hun ut, og slet med selvmordstanker. Da hun var 30 år ble hun utstøtt på grunn av seksuell umoral. Etterpå har hun hatt en del kontakt med foreldrene. Hun ser på det som unikt. Det vanlige er å stå på bar bakke. De er ikke særlig aktive i menigheten og har fått litt «pes» for kontakten med henne. Bestemoren ønsker ingen kontakt. Hun har heller ikke kontakt med onkler og tanter som er Jehovas vitner. De fryser henne ut.

N1 er 26 år og ble døpt som 17-åring. Foreldrene, besteforeldrene på begge sider samt onkler og tanter var Jehovas vitner. Det samme var hele hennes omgangskrets. Alle hadde samme mål i livet. Hun syntes det var veldig kjekt. Faren var en av de eldste i menigheten og de var en dedikert Jehovas vitner-familie. Da hun var liten ble det meste av fritiden brukt til møter, forkynning og bibelstudier. Som 12-åring fikk hun anoreksi. I tiden før dåpen var hun tvangsinnlagt til somatisk behandling. Hun ble vurdert av kontrollkommisjonen til å mangle samtykkekompetanse. Tvillingsøsteren var 16 da hun ble døpt. De fleste av vennene hennes ble døpt som 15-16-åringer. Hun søkte permisjon fra sykehuset og ble døpt på et sommerstevne. I forkant var det ingen gjennomgang av spørsmål knyttet til dåpshandlingen. Hun tenkte at det å ikke døpe seg var en form for eksklusjon, og hun var veldig glad i venninnene i Jehovas vitner. I ettertid tenker hun at det er kritikkverdig at det ble godkjent. Hun var et barn og veldig syk.

Hun giftet seg med et medlem da hun var 20 år. Han utsatte henne for vold, og hun opplevde å ikke få støtte til å bryte forholdet. Det ledet til at hun bestemte seg for å gå ut av Jehovas vitner. Hun visste at det ville føre til det samme som eksklusjon. I forkant var hun blitt godt kjent med en annen familie som i lang tid var veldig støttende. Hun bestemte seg for en dato hvor hun skulle trekke seg fra trossamfunnet. Da dagen kom fortalte hun sine foreldre hva hun ville gjøre. De sa at hun ville bli ekskludert, og at det ikke gikk an å tro i en annen kirke. Faren spurte om hvorfor hun ikke i stedet kunne «fade ut» over tid. Hun visste at han har kontakt med sine søstre som har «fadet ut». Etter hun hadde vært hos foreldrene sendte hun menigheten en SMS som var skrevet på forhånd, hvor hun også ba om en bekreftelse på utmeldingen. Hun fikk svar om at meldingen var mottatt. Noen dager senere ble det opplyst i menigheten at hun ikke lenger var medlem. Familien ga umiddelbart beskjed om at de ikke kan ha kontakt med henne. Hun har sett søsken ved noen få anledninger, og har noen ganger kontakt med foreldrene på SMS og «dann og vann». Hun var klar over at det ville bli slik. Det ble tydelig kommunisert gjennom hele oppveksten at utmeldte snakker man ikke med. Hun har en bror som har gått ut av Jehovas vitner. De har god kontakt. Hun er overbevist om at foreldrene er glade i henne og ser på dette som en lojalitetsprøve.

Som det går frem av sammenfatningene var vitnene i stor grad samstemte om hvordan retningslinjene for kontakt med tidligere medlemmer forstås og praktiseres. Slik var det også for de andre vitnene. Beskrivelsene av hvor hardt eksklusjonspraksisen rammer varierte. Ett av inntrykkene det ga, er at det spiller en stor rolle om den enkelte har et nettverk å lene seg på utenfor trossamfunnet.

De fleste som blir et Jehovas vitne er fra familier med tilknytning til trossamfunnet. For å belyse sosialiseringprosesser i trossamfunn, har Jehovas vitner vist til ekspertutredningen «The New Inquisitors» (2003) s. 294 og 295. Der går det frem at 33 prosent av alle Jehovas vitner ble medlemmer gjennom konvertering i relativt ung alder, og ikke gjennom «sosialisering». Jehovas vitner forstår utredningen slik at de øvrige to tredjedelene er vokst opp i hjem der foreldrene er medlemmer. Selv om tallgrunnlaget ser ut til å være hentet fra USA, er det ingen grunn til å tro at fordelingen er særlig annerledes i Norge.

Sosialisering er de sosiale prosessene som fører til at individer tar opp eller internaliserer, samfunnets normer, praksiser og atferdsmønstre. Med andre ord er det prosessen som gjør at individer blir mer som andre i samfunnet, jf. Store Norske Leksikon, Sosialisering, sist oppdatert 3. november 2020.

En rekke av vitnene som vokste opp med foreldre i Jehovas vitner ga uttrykk for at det var i menighetene de hadde det aller meste av sine sosiale relasjoner. Dette må ses i sammenheng med at det er vanlig å bruke mye av fritiden til menighetsrelaterte aktiviteter. Det er imidlertid også en følge av at det gis veiledning om å begrense kontakten med andre – for å unngå dårlig påvirkning, blant annet i kapittelet «Velg venner som elsker Gud» i boken «Bli i Guds kjærlighet», utgitt av Jehovas vitner i 2018. K sa at det ikke var lov til å ha venner utenfor Jehovas vitner. L omtalte det som en uskreven regel.

Det er enighet om at mindreårige i menighetene som blir døpt vanligvis gjør dette rundt 16-årsalderen, men at det også er dåp av barn som er flere år yngre. Staten antydte at 15-16 år synes å være det vanligste, mens Sæterhaug ga uttrykk for at det er 16-17 år. L, D og K opplyste å ha vært henholdsvis 11, 12 og 13 år.

Tett tilknytning til trossamfunnet i oppveksten, tryggheten av å ha det meste av sitt nære nettverk av familie og venner der, og at det er vanlig med dåp i mindreårig alder hvor man har begrenset livserfaring, er faktorer som det er rimelig å anta gjør terskelen lavere for å bli medlem. Samtidig vil slike faktorer kunne forsterke og ufarliggjøre virkningene av eksklusjonspraksisen. Konsekvensene vil være særlig belastende for unge med lite nettverk utenfor trossamfunnet – enten ved at andre unngår kontakt eller at de selv skal unngå kontakt med andre. For den samme gruppen unge kan det være vanskelig å ta innover seg muligheten for at dette kan ramme dem selv.

Det siste illustreres godt av at flere vitner nevnte at de var kjent med praksisen før dåpen, men at det fremsto for fjernt til å bli vektlagt. Jehovas vitner bekreftet at eksklusjonspraksisen neppe er et sentralt tema for de fleste mindreårige som blir døpt. Sæterhaug omtalte ordningen som en liten del av trosutøvelsen; eksklusjon skjer sjelden, og det er enda færre som trekker seg. For begge kategoriene gis det lik beskjed i menighetene om at personen ikke lenger er medlem, uten nærmere detaljer.

Det vises også til forklaringen fra det sakkyndige vitnet Kari Halstensen.

Halstensen er psykologspesialist med doktorgrad, og arbeider ved spesialpoliklinisk enhet, Oslo universitetssykehus. Hun har i en rekke år arbeidet med forholdet mellom religion og psykisk helse. Hun innledet med å si at religion er en veldig viktig del av menneskets psykiske liv, på godt og vondt. Om dåp i

alderen rundt 15 år, fremhevet hun at forpliktelsene kan være problematiske fordi valget om å bli døpt ikke vil være basert på analyse. Barn definerer det de opplever som normalt og kan ikke regulere følelser eller overskue konsekvenser som voksne. De har fortsatt en hjerne som er under utvikling. Dette omfatter den delen som styrer følelsene våre og evnen til å vurdere ulike situasjoner og risiko. Jenters utvikling er ferdig i starten av 20-årene, mens for de fleste gutter er utviklingen ferdig rundt 25 år. I tillegg er utprøving sentralt for utvikling av identitet, som igjen er viktig for psykisk helse. En god del vil bryte regler, selv om de opprinnelig har tenkt at dette ikke vil skje dem, eller komme i en situasjon der de må skjule en vesentlig del av seg selv, uten å kunne lene seg på relasjoner for støtte. En måte å se det på er at de unge innhentes av livet, som er vanskelig og komplisert.

Halstensen fremhevet også at mennesker har et grunnleggende behov for relasjoner, og de første – særlig foreldre – er veldig viktige. Det er en enorm påkjenning å være alene. Brudd med familie er et stort tap, og det forsterkes dersom det skjer i en krevende situasjon. Nettverk utenfor utgjør en vesentlig forskjell. Det skal eksempelvis mye til før et barn forlater en destruktiv voksen, mens man som voksen ikke er like avhengig.

Som retten har gjort rede for, innebærer dåp og medlemskap i Jehovas vitne at man slutter seg til eksklusjonspraksisen som del av trossamfunnets religiøse lære og praksis. Når ordningen ses i sammenheng med den fremtredende rollen som trossamfunnet har som sosialiseringsarena og det vi vet om barns emosjonelle og kognitive utvikling, er det etter rettens syn grunn til å være kritisk til om mindreårige i menighetene er modne eller livserfarne nok til å ta et opplyst og tilstrekkelig overveid valg om noe så inngripende for egen utvikling, helse og livssyn.

Til sammenligning var det i lov 13. juni 1969 nr. 25 om trdomssamfunn og ymist anna, som ble opphevet i forbindelse med ikrafttredelsen av trossamfunnsloven, en særskilt aldersgrense på 20 år for å gi et livsvarig løfte om å høre til en religiøs orden, kloster eller lignende samskipnad. I lovforarbeidene ble det uttalt at det er klart at et klosterløfte ikke under noen omstendighet er rettslig bindende i den forstand at det hindrer vedkommende å tre ut av klosteret, og at dette også gjelder det såkalte livsvarige løftet. Den særskilte aldersgrensen ble likevel ansett å ha selvstendig betydning, ved at den beskyttet unge mennesker mot å påta seg de moralske og religiøse plikter og utsette seg for den påvirkning som følger med slike løfter, jf. Ot.prp. nr. 27 (1967–1968) s. 34 og 35.

3.2 Religionsfriheten, diskrimineringsvernet og trossamfunnsloven

Religionsfrihet er en grunnleggende menneskerettighet som beskytter personers indre overbevisning, friheten til å endre sin religion eller overbevisning, og friheten til å uttrykke sin religion eller overbevisning, jf. EMK artikkel 9, som i norsk oversettelse lyder:

1. Enhver har rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet; denne rett omfatter frihet til å skifte sin religion eller overbevisning, og frihet til enten alene eller sammen med andre og såvel offentlig som privat å gi uttrykk for sin religion eller overbevisning, ved tilbedelse, undervisning, praksis og etterlevelse.
2. Frihet til å gi uttrykk for sin religion eller overbevisning skal bare bli undergitt slike begrensninger som er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfunn av hensyn til den offentlige trygghet, for å beskytte den offentlige orden, helse eller moral, eller for å beskytte andres rettigheter og friheter.

Beskyttelsen av å ha en indre overbevisning og friheten til å endre sin religion eller overbevisning er absolutt og ukrenkelig. Friheten til å uttrykke sin religion eller overbevisning, kan imidlertid begrenses etter vilkårene i artikkel 9 nr. 2. Det er fordi ytre manifestering kan virke inn på andres friheter eller rettigheter, jf. EMD, Guide on Article 9 of the European Convention of Human Rights (rev. 31. august 2022), særlig avsnitt 27.

Artikkel 9 må ofte ses i sammenheng med andre friheter og rettigheter.

Diskrimineringsforbudet i artikkel 14 forbyr blant annet diskriminering på grunnlag av religion, jf. EMD, Guide on Article 9 of the European Convention of Human Rights (rev. 31. august 2022), avsnitt 4.

Dersom statlig innblanding berører organiseringen av et trossamfunn, må artikkel 9 tolkes i lys av forsamlings- og foreningsfriheten i EMK artikkel 11.

Et tredje eksempel på en relatert rettighet er retten til privat- og familieliv etter EMK artikkel 8.

Religionsfrihet er del av en rekke andre konvensjonstekster, som SP artikkel 18 og Barnekonvensjonen artikkel 14. I likhet med EMK gjelder SP og Barnekonvensjonen som norsk rett etter menneskerettsloven.

Den høye graden av beskyttelse følger også av Grunnloven.

Grunnloven § 16 første punktum gir alle i landet rett til «fri religionsutøvelse», og etter fjerde punktum skal alle tros- og livssynssamfunn «understøttes på lik linje».

I Grunnloven § 98 er det et selvstendig og generelt diskrimineringsforbud, som i likhet med EMK artikkel 14 dekker diskriminering på grunnlag av religion, jf. Mestad og Michalsen, Grunnloven, Historisk kommentarutgave 1814-2020 (2021) s. 1042.

I tillegg gjelder likestillings- og diskrimineringsloven på alle samfunnsområder. Den skal blant annet hindre diskriminering på grunn av religion og livssyn.

Vernet mot diskriminering kan ses fra ulike perspektiver. Det kan handle om den enkeltes eller et trossamfunns religionsfrihet, herunder deres rett til beskyttelse mot diskriminering fra staten eller andre. Diskrimineringsvernet handler også om den enkeltes eller trossamfunnenes rett til å forskjellsbehandle andre for å kunne utøve sin religionsfrihet. For dem som rammes, kan det innebære forskjellsbehandling på grunn av deres religionsfrihet, eller på grunn av deres rett til ikke-diskriminering for eksempel på grunn av kjønn eller seksuell orientering. Trossamfunnenes adgang til forskjellsbehandling vil i slike tilfeller måtte løses på bakgrunn av en avveining mellom hensynet til trossamfunnenes religionsfrihet og autonomi, og hensynet til andre grunnleggende interesser, jf. Prop. 130 L (2018–2019) s. 54.

EMD fremhever at myndighetene i liten grad kan gripe inn i forholdet mellom et trossamfunn og de enkelte medlemmene. Det er eksempelvis opp til et trossamfunn selv å bestemme hvem som skal være medlem, herunder å fatte beslutninger om eksklusjon. Samtidig fremheves at retten til fri religionsutøvelse for enkeltmennesker er sikret ved retten for den enkelte til å forlate et trossamfunn, jf. HR-2022-883-A avsnitt 45-47 og EMD, Mirolubovs mfl. v. Latvia [EMD-2005-798]¹ (2009) avsnitt 80 c) og d).

Kravet til likebehandling (ikke-diskriminering) som Grunnloven § 16 fjerde punktum oppstiller, gjelder både mellom Den norske kirke og øvrige tros- og livssynssamfunn, og mellom de øvrige tros- og livssynssamfunnene. Statens menneskerettslige forpliktelser setter absolutte grenser for statens handlingsrom. Forskjellsbehandling må forfølge lovlige formål og ha en objektiv og rimelig begrunnelse, jf. Prop. 130 L (2018–2019) s. 53 og Mestad og Michalsen, Grunnloven, Historisk kommentarutgave 1814-2020 (2021) s. 255 og 256.

Grunnloven § 16 fjerde punktum skal forstås slik at staten er rettslig forpliktet til å materielt understøtte tros- og livssynssamfunnenes virksomhet, også med en viss økonomisk støtte. Dette pålegger staten mer vidtgående plikter enn det som følger av konvensjonsforpliktelser, jf. lovforslaget s. 53.

Trossamfunnsloven operasjonaliserer statens plikt til å føre en aktivt støttende tros- og livssynspolitik, jf. lovforslaget s. 253. Den gjelder for alle tros- og livssynssamfunn, som etter loven er sammenslutninger for felles utøvelse av tro eller livssyn.

Etter trossamfunnsloven § 4 kan et tros- eller livssynssamfunn bli registrert når det er fast organisert og har minst 50 medlemmer som a) selv har meldt seg inn, eller som har blitt innmeldt av dem som har foreldreansvaret, b) er bosatt i Norge, og c) ikke er medlem i Den norske kirke eller et annet registrert tros- eller livssynssamfunn.

Registrering gir rett til å kreve tilskudd fra staten, og personer i registrerte tros- og livssynssamfunn kan gis rett til å være vigsler etter ekteskapslovens regler. Registrering medfører plikter knyttet til rapportering og regnskap. Andre bestemmelser i loven om blant annet innmelding og utmelding, rett til fri ved religiøse høytidsdager og egen gravplass gjelder også for livs- og trossamfunn som ikke er registrert.

Trossamfunnsloven § 6 tydeliggjør grunnlaget for å nekte eller avkorte tilskudd. Første ledd angir fire grupper av forhold som kan få konsekvenser for tilskuddet. Bestemmelsen skal forstås slik at beskrivelsene kan overlappe hverandre, og et konkret forhold kan derfor dekkes av flere av alternativene, jf. spesialmerknadene til bestemmelsen i lovforslaget side 258.

Det første alternativet omfatter vold, tvang eller trusler.

Det andre alternativet gjelder krenkelser av barns rettigheter. Det ble utdypet slik av departementet, jf. lovforslaget s. 258:

Det omfatter slike rettigheter som staten er forpliktet til å beskytte gjennom Barnekonvensjonen (BK), jf. menneskerettsloven § 2 nr. 4 og § 3. Bestemmelsen må imidlertid avveies mot barns og foreldres religions- og livssynsfrihet, og er heller ikke i utgangspunktet til hinder for ulikt syn på oppdragelse eller verdensbilde. Eksempler på krenkelser som kan gi grunnlag for å nekte tilskudd kan være negativ sosial kontroll som retter seg mot barn, psykisk vold, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse eller æresvold.

Det tredje alternativet tar opp brudd på lovbestemte diskrimineringsforbud.

Det fjerde og siste alternativet har en vid ordlyd og dekker «alvorlige krenkelser» som ikke allerede faller inn under gjerningsbeskrivelsen i de tre andre alternativene, blant annet retten til fri utmelding som religionsfriheten forutsetter, og som også følger av kravet i § 2 andre ledd om at utmelding «alltid» skal kunne skje skriftlig, jf. lovforslaget s. 258:

Formuleringen «andres rettigheter og friheter» er hentet fra EMK artikkel 9 nr. 2 om begrensninger i religionsfriheten. På den ene siden uttrykker dette at tilskuddsforvalteren ikke kan eller skal gjøre ulovlige inngrep i tros- og livssynsfriheten. På den andre siden viser formuleringen at tilskuddsforvalteren nettopp kan vurdere, og eventuelt konstatere og sanksjonere slike krenkelser, uten at det medfører et utilbørlig inngrep i samfunnets religionsfrihet. Vilåret rammer først og fremst krenkelser av personer som ikke er medlem av det aktuelle samfunnet, fordi medlemmer normalt vil kunne reagere med å melde seg ut. Mange religioner gir regler som innskrenker medlemmenes rettigheter og friheter, og som det er vanlig at medlemmene er mer eller mindre tydelig forpliktet til å følge. Hvis voksne medlemmer av egen fri vilje følger slike regler, kan de ikke oppfattes som krenkelser i denne bestemmelsens forstand. Som hovedsak gjelder det selv om forpliktelsene kan anses som skadelige. Men vilåret kan ramme samfunn som hindrer utmelding, jf. også § 2 annet ledd, eller som utnytter at et medlem befinner seg i en utsatt eller sårbar posisjon, for eksempel på grunn av nedsatt funksjonsevne, sykdom eller alder. Ulike former for negativ sosial kontroll kan også falle inn under dette alternativet. Et annet eksempel som kan rammes, er trossamfunn som ikke respekterer en rettsgyldig skilsmisse og aktivt bidrar til såkalte «haltende ekteskap», dvs. en situasjon der et par er sivilrettslig skilt, men fremdeles anses gift etter religiøse regler

Grunnlaget for å nekte tilskudd retter seg mot «tros- eller livssynssamfunn, eller enkeltpersoner som opptrer på vegne av samfunnet». Det kreves derfor at et forhold på en kvalifisert måte kan knyttes til et tros- eller livssynssamfunn for at det aktuelle samfunnet skal kunne nektes tilskudd, som for eksempel ved at det kommer til uttrykk i fast praksis i samfunnet, eller at det framgår av vedtekter eller andre dokumenter som gjelder for eller er utarbeidet av samfunnet, jf. lovforslaget s. 257.

I medhold av § 6 første ledd andre punktum kan også tros- eller livssynssamfunn som oppfordrer til eller gir støtte til slike krenkelser som er nevnt i første punktum, nektes tilskudd, jf. lovforslaget s. 259.

Det følger av tredje ledd at tilskudd kan nektes dersom kravene som følger av loven ikke oppfylles.

I lovforslaget s. 191 og 192 uttalte departementet at formålet er å beskrive hvilke særlige, konkrete, forhold som skal kunne lede til at tilskudd nektes, i prinsippet uavhengig av om forholdet innebærer et lovbrudd eller ikke. Det ble samtidig bemerkt at adgangen til å nekte tilskudd bør være forbeholdt tilfeller hvor tilskudd etter en konkret vurdering vil fremstå urimelig, og at i stort handler det om å ivareta allmenhetens tillit til at fellesskapets ressurser benyttes på en effektiv måte for å oppnå samfunnsnyttige formål.

I spesialmerknadene til § 6 står det at grunnlaget for å nekte tilskudd har vært uklart, og de nye bestemmelsene derfor kan bety en skjerping i praksis, jf. lovforslaget s. 257.

Dersom ett eller flere av vilkårene for å nekte tilskudd i § 6 er oppfylt, følger det av trossamfunnsloven § 4 tredje ledd at registrering kan nektes eller trekkes tilbake. Det skal tas hensyn til om det dreier seg om å trekke tilbake en registrering som et trossamfunn, kanskje gjennom flere år, har hatt. Da må forholdene være mer alvorlige, jf. lovforslaget s. 255.

Det er gitt bestemmelser om gjennomføringen i trossamfunnsforskriften.

Etter § 11 første ledd kan statsforvalteren fatte vedtak om å nekte tilskudd, blant annet dersom tros- eller livssynssamfunnet begår, oppfordrer til eller støtter krenkelser som nevnt i trossamfunnsloven § 6 første ledd, eller ikke overholder lovens regler for inn- og utmelding. I § 4 fjerde ledd er det gitt anvisning på at registrering skal nektes dersom det foreligger forhold som nevnt i trossamfunnsloven § 6 første ledd.

Det skal særlig legges vekt på tiltak samfunnet har satt i verk for å forhindre slike forhold, samt hvor alvorlig forholdet er og om det fremstår som forsettlig. Ved systematiske, vedvarende eller forsettlige krenkelser skal det fullt ut nektes tilskudd, og registreringen skal som hovedregel trekkes tilbake, jf. §§ 6 og 11.

3.3 Er vilkårene oppfylt for å nekte Jehovas vitner statstilskudd og registrering?

Konklusjonen er at vilkårene er oppfylt for å nekte Jehovas vitner statstilskudd og registrering etter trossamfunnsloven, og at vedtakene er gyldige.

Gjennom retningslinjene og praksisen for eksklusjon, oppfordrer Jehovas vitner til å sky medlemmer som utstøtes eller trekker seg, slik at de med få unntak utsettes for sosial isolasjon fra de gjenværende i trossamfunnet.

Retten er enig med staten i at dette har virkninger som skal regnes som alvorlige krenkelser av andres rettigheter og friheter som gir grunnlag for å nekte statstilskudd og registrering, jf. trossamfunnsloven § 6, jf. §§ 2 og 4.

Statsforvalteren har sine vedtak vist til at både retten til fri utmelding og barns rettigheter krenkes, mens departementet – i klagesaken som omhandlet statstilskudd for 2021 – nøyde seg med å konstatere at barns rettigheter krenkes ved at eksklusjonspraksisen gjelder for døde barn.

Av spesialmerknadene til bestemmelsen i lovforslaget går det frem at hvis voksne medlemmer av egen fri vilje følger regler som innskrenker deres rettigheter og friheter, så kan de ikke oppfattes som krenkelser i denne bestemmelsens forstand. Som hovedsak gjelder det også selv forpliktelsene kan anses som skadelige. Medlemmer kan normalt reagere med å melde seg ut. Vilket kan derfor likevel ramme trossamfunn som hindrer utmelding, eller som utnytter at et medlem befinner seg i en utsatt eller sårbar posisjon.

Retten mener det er tilstrekkelig grunnlag for å nekte tilskudd og registrering i at Jehovas vitner krenker barns rettigheter. Særlig gjelder dette deres rett til fri utmelding.

Religionsfriheten er beskyttet av blant annet EMK artikkel 9 og Grunnloven § 16. Retten til fritt å skifte religion eller overbevisning er absolutt og ukrenkelig. Det gir et sterkt vern mot press eller tvang som står i veien for å kunne utøve denne rettigheten. EMD har flere ganger understreket at konvensjonens formål er å sikre rettigheter som ikke er teoretiske og illusoriske, men praktiske og effektive, jf. Dogan mfl. v. Tyrkia [EMD-2010-62649]¹ (2016) avsnitt 114 og Demir og Baykara v. Tyrkia [EMD-1997-34503]¹ (2008) avsnitt 66.

Grunnloven § 104 tredje ledd gir barn rett til vern om sin personlige integritet. Bestemmelsen ivaretar barns særlige sårbarhet, avhengighet av voksne og særlig behov for beskyttelse. Et egnet synonym for integritet er her «ukrenkelighet». Rettigheten er ikke begrenset til bestemte situasjoner og gjelder overfor alle, både overfor foreldre, andre private og det offentlige, jf. Michalsen, Grunnloven, Historisk kommentarutgave 1814-2020 (2021) s. 1175.

I tillegg er barnets beste et grunnleggende hensyn, jf. Grunnloven § 104 andre ledd og Barnekonvensjonen artikkel 3 første ledd.

Det som her er nevnt må innebære at barn skal beskyttes mot virkningene av eksklusjonspraksisen, som alvorlig krenker friheten til å endre religion eller overbevisning.

I Norge er den religiøse myndighetsalderen 15 år, jf. trossamfunnsloven § 2. For døpte mindreårige i den alderen vil det være tilnærmet umulig å utøve retten til fri utmelding, når konsekvensen er å miste normal kontakt med familie og venner, og også foreldre, søsken og andre i husstanden etter de flytter hjemmefra. Også i voksen alder vil det være meget vanskelig.

Barn skal ikke settes i en situasjon hvor de binder seg til regler som i praksis vil medføre store hindringer for deres rett og frihet til å endre religion eller overbevisning, både som mindreårige og senere i livet. Det er ikke tilstrekkelig å vise til at den mindreårige er godt kjent med eksklusjonspraksisen før dåpen, eller at den religiøse myndighetsalderen er 15 år. Barn er spesielt mottakelige og sårbare for sosialisering og annen påvirkning, og vil i de aller fleste tilfeller ikke være rustet til å ta et slikt livsvarig valg. Som for yngre barn, som kan bli meldt inn eller ut av trossamfunn av de som har foreldreansvaret, ivaretas den enkeltes autonomi ved retten til fri utmelding.

Barns rettigheter krenkes også ved at den sosiale isolasjonen som følger med eksklusjonspraksisen, eller frykt for å bli utsatt for dette, gir fare for alvorlige skadevirkninger for deres helse og trivsel. Behandlingen kvalifiserer da som psykisk vold og en krenkelse av Barnekonvensjonen artikkel 19, jf. General comment no. 13 (2011) og John Tobin, The UN Convention on the rights of the child (2019) s. 694 og 695.

Her må det vektlegges at det er rimelig å forvente at en del ungdom i overgangen til å bli voksne – som ledd i å utvikle egen identitet – vil bryte regler som gir grunnlag for eksklusjon, som for eksempel ved å få en seksuell relasjon til en kjæreste, eller ved å ta avstand til et livssyn eller tro man er blitt i tvil om.

Som Tobin fremhever, må både subjektive og objektive elementer tas i betraktning ved vurderingen av hva barnet er utsatt for. Det er ikke krav om umiddelbar eller permanent effekt, og det kan være tilstrekkelig å sette barnet i fare for skade. Det er ingen terskel som må nås for at en handling omfattes, og det er heller ikke krav om at handlingen har vært forsettlig.

Retten finner det ikke nødvendig å gå inn på anførselene om negativ sosial kontroll, og om det er en praksis overfor udøpte forkynnere som også krenker barns rettigheter.

De aktuelle krenkelsene er vedvarende, systematiske og forsettlige, jf. trossamfunnsforskriften §§ 6 andre ledd og 11 andre og fjerde ledd.

Det er ikke tvilsomt at Jehovas vitner svarer for krenkelsene i vurderingen av om tilskudd og registrering skal nektes etter trossamfunnsloven, jf. trossamfunnsloven § 6 første ledd, tredje punktum, trossamfunnsforskriften § 11 bokstav a og lovforslaget s. 257.

Det er også klart at trossamfunnsloven §§ 6, jf. 4 oppfyller kravet til lovhjemmel, jf. Grunnloven § 113. Kravet innebærer at loven må «være tilgjengelig og så presis som forholdene tillater», jf. HR-2014-2288-A avsnitt 30. Krenkelsene er i kjerneområdet for loven og konsekvensene er ikke uklare.

Nekting av statstilskudd og registrering innebærer en forskjellsbehandling av Jehovas vitner og andre tros- og livssynssamfunn som mottar tilskudd og er registrert. Forskjellsbehandlingen er knyttet til religion.

Diskrimineringsvernet innebærer at forskjellsbehandlingen må forfølge lovlige formål og ha en objektiv og rimelig begrunnelse.

Disse kravene har staten oppfylt.

Det er på det rene at formålet med vedtakene er å forvalte offentlige ressurser (tilskudd) og offentlige funksjoner (vigselsrett) på en måte som tjener samfunnsnyttige formål, og for å beskytte andres rettigheter og friheter. Dette er legitime formål, jf. lovforslaget s. 191 og 192.

Som staten har anført, følger det av EMDs praksis at stater har adgang til å etablere ordninger der trossamfunn kan søke om en bestemt status som gir bestemte privilegier. Kriteriene i trossamfunnsloven er objektivt utformet, slik at ethvert samfunn som begår, oppfordrer til eller støtter forhold som nevnt i trossamfunnsloven § 6 første ledd, vil kunne nektes statstilskudd. Disse samfunnene kan også bli fratatt en tidligere gitt registrering, eller bli nektet en ny registrering etter trossamfunnsloven § 4 tredje ledd. I lovforslaget er det antatt at de nye bestemmelsene kan innebære en skjerping i praksis. Siden loven er ny, er det likevel påregnelig at det vil ta noe tid før det foreligger sammenlignbar praksis av noe særlig omfang.

I vurderingen av om forskjellsbehandlingen er rimelig må det gjøres en avveining av rettigheter og interesser. Det må også tas stilling til om forskjellsbehandlingen er nødvendig for å oppnå de legitime formålene.

Det er flere momenter som trekker i retning av at Jehovas vitner fortsatt skal motta tilskudd og være registrert etter trossamfunnsloven.

Det viktigste er at religionsfriheten gir Jehovas vitner rett til å uttrykke sin religion gjennom lære og praksis, sammenholdt med at alle tros- og livssynssamfunn skal understøttes på lik linje, jf. Grunnloven § 16.

Eksklusjonspraksisen er alminnelig kjent og det må legges til grunn at den har vært del av trossamfunnets lære i alle årene Jehovas vitner var registrert etter den forrige trossamfunnsloven.

Den religiøse læren og praksisen er lik over hele verden, og Jehovas vitner har gjort det klart at tap av registrering og statstilskudd ikke vil føre til noen endring i trossamfunnets religiøse praktiseringer. Det er likevel ikke tvil om at statstilskudd og registrering er av stor betydning for Jehovas vitner og medlemmene.

Statstilskudd vil utgjøre en betydelig andel av inntektsgrunnlaget til trossamfunnet i Norge. For årene 2021 til 2023 ville de årlige tilskuddene vært mellom 16 og 18 millioner kroner.

Registrering er også viktig fordi det innebærer at trossamfunnet oppfyller fastsatte krav til organisering og rapportering, og ikke anses å alvorlig krenke andres rettigheter og friheter. I tillegg er det et krav for tildeling av vigselfrett, jf. trossamfunnsloven kapittel 2. Det må antas at slike forhold har betydning for mange i menighetene, og i forbindelse med den oppsøkende forkynningsvirksomheten.

Jehovas vitner har gjennom historien vært utsatt for forfølgelse og diskriminering. Det er lett å forstå at trossamfunnet og medlemmene derfor reagerer ekstra sterkt på å bli forbundet med alvorlige krenkelser av andres rettigheter. For dem er dette religiøst begrunnet, og en ordning som er kjærlig og gir mening.

Som nevnt av Sæterhaug er det få eksklusjoner og enda færre som trekker seg. Det må antas at eksklusjonspraksisen medvirker til stabilitet i menighetene, og at dette oppleves som viktig for trossamfunnet og medlemmene. Flere av vitnene, også de som hadde hatt store belastninger av å forlate trossamfunnet, fremhevet hvilken trygghet de har opplevd i menighetene. A omtalte oppvekst i Jehovas vitner som verdens beste barneoppdragelse og trossamfunnet som en internasjonal familie.

Retten er enig med Jehovas vitner i at nekting av statstilskudd og registrering har en stigmatiserende virkning. Vitnet N3, som er medlem, ga uttrykk for at hun er bekymret for hva det gjør med holdningen i samfunnet, når Jehovas vitner har mistet status som registrert trossamfunn. G forklarte at det er synd at hennes religion ikke er registrert. Medlemmene er kjent som lovlidige over hele verden, og det er krenkende og sårende at man ikke får gifte seg i eget gudshus. Retten forsto N2 – som møtte for partshjelperen The European Association of Jehovah's Witnesses – slik at det er grunner som dette som gjør at registrering er av større betydning enn økonomiske tilskudd.

Etter rettens syn er ikke dette tungtveiende nok grunner til å anse forskjellsbehandlingen som urimelig.

Eksklusjonspraksisen innebærer at barns rett til fri utmelding krenkes. Dette er en ukrenkelig del av religionsfriheten som staten skal anstrenge seg for å beskytte. Å nekte tilskudd og registrering er en reaksjon som ivaretar de legitime formålene med vedtakene. For å sikre demokratisk oppslutning om registrerings- og statstilskuddsordningen er det viktig at retten til fri utmelding er en realitet i trossamfunnene som gis registrering og tilskudd. Staten har i en krevende sak valgt en løsning som alt i alt er balansert og rimelig. Vedtakene innebærer at det er rettet et nødvendig søkelys mot en praksis som er meget problematisk. Det kan i seg selv være en beskyttelsesmekanisme for barn som er i posisjon til å bli medlemmer. Retten ser derfor heller ingen grunn til å skille mellom tilskudd og registrering når det gjelder vedtakenes gyldighet.

Retten finner det ikke nødvendig å gjøre en nærmere vurdering av om vedtakene utgjør inngrep i trossamfunnets rett til å gi uttrykk for sin religion, eller i andre friheter og rettigheter som det er naturlig å se dette i sammenheng med. Inngrepsvilkårene om hjemmel i lov, nødvendighet og legitimt formål er uansett oppfylt. Det vises til drøftelsen av diskrimineringsvernet.

Tilsvarende gjelder også anførselen om at vedtakene krenker eiendomsretten etter EMK tilleggsprotokoll 1 artikkel 1, fordi Jehovas vitner har en berettiget forventning om å motta tilskudd. Et eventuelt inngrep er også her forholdsmessig.

Videre er det klart at Jehovas vitner ikke har noe selvstendig krav på å være registrert som trossamfunn, verken etter trossamfunnsloven eller EMK.

3.4 Sakskostnader

Omkostningskravet fra Jehovas vitner er 4 844 414 kroner, hvorav salær utgjør 4 334 850 kroner og diverse utlegg 298 064 kroner. Statens omkostningskrav er 1 140 505 kroner, inkludert 54 555 kroner for utgifter til vitner og sakkyndig.

Etter tvisteloven § 20-2 første ledd har en part som har vunnet saken krav på full erstatning for sine sakskostnader av motparten. Saken er vunnet hvis parten har fått medhold fullt ut eller i det vesentlige. Gjelder saken flere krav mellom samme parter, er det samlede utfallet avgjørende, jf. bestemmelsens andre ledd.

Det er ikke tvil om at staten har vunnet saken.

Retten finner ikke grunnlag for å anvende unntaksreglene i bestemmelsens tredje ledd. Omkostningskravet fra staten tas til følge som rimelige og nødvendige utgifter, jf. tvisteloven § 20-5.

Dommen er ikke avsagt innen fristen i tvisteloven § 19-4 femte ledd. Dette skyldes først og fremst at domskrivingen har vært tidkrevende på grunn av sakens omfang.

Som følge av personvern hensyn skal offentliggjøringen av dommen skje i anonymisert form ved at navn på vitner ikke må fremgå, jf. Rt-2011-570 avsnitt 22. Det er ikke nødvendig å anonymisere Kåre Sæterhaug og psykologspesialist Kari Halstensen, som er henholdsvis partsrepresentant for Jehovas vitner og sakkyndig vitne.

DOMSSLUTNING

1. Staten ved Barne- og familiedepartementet frifinnes.
2. Jehovas vitner dømmes til å betale staten ved Barne- og familiedepartementet sakskostnader med 1 140 505 – enmillionetthundreogførtitusenfemhundreogfem – kroner.

- 1 Tilføyd av Lovdata.